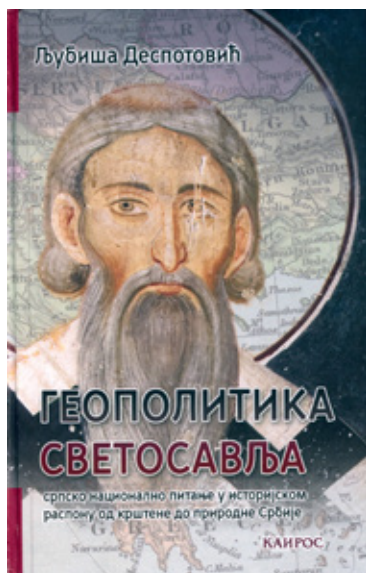

СРПСКИ ИДЕНТИТЕТ ИЗМЕЂУ „КРШТЕНЕ” И „ПРИРОДНЕ” СРБИЈЕ

(Љубиша Деспотовић, *Геополитика Светосавља – српско национално питање у историјском распону од крштене до природне Србије*, Архив Војводине и Институт за политичке студије, Нови Сад – Београд 2025; 378 стр.)

Љубиша Деспотовић, један од наших водећих политиколога, у свом богатом научном раду посебно важне резултате остварио је из области геополитике, нарочито оне примењене. Наиме, како је геополитика синтезна наука која проучава међузависност географског и политичког, њен примењени вид служи синтетичким увиђањима како комбинација географских и друштвено-политичких фактора (али и културно-верских, цивилизацијских, идеолошких, технолошко-медијских, економских, безбедносних и других) утичу на процесе и субјекте који се посматрају. Деспо-

товић је, у том погледу, посебан допринос дао изучавању геополитике идентитета и глобализације, геополитике медија те односа геополитике и криптополитике.

У стручној јавности је већ препознато како је Деспотовићева нова књига *Геополитика Светосавља* круна његовог вишедценијског научног рада, у којој се идентитетска и политичко-историјска проблематика српског националног питања ставља у јасно геополитички контекст и, на тај начин, добија један вишедимензионалан увид. Цео сет питања који се обрађује у књизи пружен је читаоцу јасно и прецизно, написан стручно али разумљивим језиком што, само по себи, даје додатни квалитет научном штиву.

Садржински посматрано, књига чини збир међусобно тесно повезаних научних радова који су писани у периоду дужем од једне деценије. Сви они се баве проблематиком српског националног питања у контексту геополитичког положаја простора које српски народ наставља и, последично, геополитичких утицаја на српски национални идентитет као и идентитет суседних нација насталих конверзијом из верско-конфесионалних посебности, уз свесрдну подршку спољног фактора а зарад задовољавања њихових геополитичких интереса. *Геополитика Светосавља* ове процесе и субјекте посматра у синхрониској и дијахрониској равни, полазећи од Немањина и српског зрелог средњовековља све до данашњих времена и актуелних дешавања.

Књига је подељена у две целине: прву целину аутор насловљава „Крштеном Србијом”,

а другу „Природном Србијом”: прва синтама „позајмљена” је од Константина Порфирогенита и Срба из времена династије Властимировића и Вукановића који су је сами тако називали; друга синтама је преузета од филолога Петра Милосављевића и тиче се ширег језичко-етничког језгра идентитета као основе за стварање српског политичко-правног идентитета у модерним временима.

Прва целина књиге („Крштена Србија”) однос геополитичког положаја и геополитичких утицаја на српски идентитет поставља кроз призму доминантног израза српског одговора на све историјске изазове и то у непрекинутом, дугом трајању више од осам векова – познатог као српски светосавски идентитет (Светосавље). Полазећи од одређења светосавског идентитета као оног изворног хришћанског, или – како га одређују владика Николај Велимировић и отац Јустин Поповић – као „православља српског стила и искуства”, то јест вида охристовљења и оправослављења српског народа у свим његовим специфичностима и историјским околностима, Љубиша Деспотовић приступа геополитичком сагледавању српског националног питања налик ономе како га је, још почетком 12. века, гледао „светац цивилизатор”, Свети Сава Немањић, први архиепископ аутокефалне српске цркве. Ради се о својеврсном „распећу” једног бројчано мањег хришћанског народа између два велика центра моћи, оног на Западу и оног на Истоку. Ово „распеће” је последица граничног, контактнoг геополитичког положаја српских земаља и њеног осцилирања између ужарених и ратоборних великих империјалних језгара, у сталном прегнућу да се остане државно самосталан и самосвојан. Савин одговор на геополитичке изазове на размеђи Истока и Запада – односно тадашње утицаје западног, римског папоцезаризма и источног, ромејског цезаропапизма – било је да се сачува независност кроз балансирање, уз отвореност у сарадњи са оба центра империјалне моћи, гледајући при томе ко је доминантији и уз чију помоћ се могу боље остварити српски државни интереси. Овакво геополитичко становиште, показује Деспотовић, било је разумно и политички реално оствариво. У духовном погледу, међутим, оно никако није представљало лавирање и синтезу утицаја Истока и Запада, нити стварање некаквог прелазног „Истока Западу” и „Запада

Истоку” како се, у модерним тумачењима, често погрешно гледа на српску позицију. Избегавајући застрањења и са Истока (империјални „цезаропапизам”), и Запада (империјални „папоцезаризам”) а враћајући се православном хришћанском изворишту, Свети Сава је и српску државу и српску цркву устројио – и поред повремених оштрих сукоба са империјом на Босфору – као најзападнији део Истока, света „византијског комонвелта” (Д. Оболенски). Дубоко свестан граничног положаја српских земаља и агресивних утицаја са западних страна, српски хришћански народ и његову државу Свети Сава није усмерио – и ка Западу – већ је са западом отворено сарађивао онолико колико је то било неопходно и колико је било у српском интересу, али никада на рачун основног српског духовног и културног усмерења и опредељења. И управо зато је Светосавље (мада је сâм термин искован у модерна времена) постало и остало главно опредељење „Крштене Србије” и њеног духовног и државотворног битисања од времена Светог Саве до данашњих дана.

У низу радова у првом делу књиге, Деспотовић описује како је у савременом добу, као и у време Светог Саве, геополитички положај и неповољни утицаји великих сила који из њега произлазе представљају изазов за опстанак српског народа и његове државотворности. Тако се, у низу радова, посматрају савремене геополитичке тенденције и перспективе региона који настајују Срби, и у Србији и изван њене државе матице, као и изазови српском историјском идентитету и трајању на овим просторима. Посебан значај се указује на негативне процесе идентитетског одрођавања, дехристијанизације и утицаја других религијских аспеката у савременом геополитичком контексту. Велики значај се посвећује проучавању системског аутошовинизма као синдрома националне ентропије услед изазване вредносног конфузије, али и културне конверзије и недовољне унутрашње снаге да се одоли снажним геополитичким притисцима те последичном опортунизму једног дела српског становништва, и то у дужем историјском периоду (посматрају се фазе из времена Краљевине Југославије, затим социјалистичке и постсоцијалистичке Југославије те транзиционе Србије). Надаље, Деспотовић се бави феноменима миграција, порасту исламског радикализма на балканским про-

сторима као и његовим намерама да се, иако и сâм инструмент (гео)политизације, послужи инструментима цивилног друштва како би остварио своје примарно не верске, већ (гео)политичке циљеве.

Друга целина Деспотовићеве књиге („Природна Србија“) тежи одмереном полемичком контрастирању идеји „Крштене Србије“. Аутор у токовима модерне политичке историје преиспитује зашто није успео пројект изградње српске нације на темељима на којима су текли слични процеси код других модерних европских нација, дакле пројектима њене изградње као примарно језичко-етничке заједнице која је, мерама политичке унификације у једну државну целину, требало да прерасте у државно-правну заједницу. Оно што се, међутим, одиграло, отишло је у потпуно другом смеру: језичко јединство као конституент националног јединства, напротив, послужио је да, његовим прекрајањем уз инсистирање на верско-конфесионалним разликама и уз читав низ историјских и лингвистичких фалсификата и/или замена теза, буду конституисане нове, синтетичке нације на овим просторима, идентитетски и политички супротстављене српском интегрализму. Главни разлог за досадашње исходе ових процеса Деспотовић проналази у геополитичким утицајима спољних играча, великих сила, којима је у интересу било стварање нових ентитета кроз потенцирање разлика и језичко прекрајање, све са циљем спречавања остварења српских националних интереса и окончања државно-националне изградње. Кроз читав низ поглавља/радова у књизи се прати стварање синтетичких нација услед утицаја пре свега хабзбуршке Аустрије и Ватикана, као и њихова геополитика разградње и преобликовања историјским усудима конфесионално раздељеног народа истог језичког и етничког корена. Тако се Илирски покрет слика као геополитички инструмент великих сила за расрбљивање и присвајање српског језика као хрватског књижевног језика, све како би се Срби римокатолици до краја превели у Хрвате. На сличан начин се описује и Калајева политика потенцирања „бошњачке“ самобитности која је настављена од стране Броза, а завршена под Алијом Изетбеговићем.

Посматрајући негативне процесе стварања синтетичких нација у контексту српског националног растројства под геополитичким

притисцима Србима ненаколоњених великих сила, Љубиша Деспотовић поставља контроверзну, премда добронамерну антитезу између „Крштене“ и „Природне“ Србије, све с циљем њиховог помирења и сједињења у будућности. При томе, он не пледира да пружи дефинитивни одговор, већ да, пре свега, пружи релевантан оквир за објашњење процеса који је и даље у току. Наиме, Деспотовић (као и многи други) прву, историјски потврђену „Крштену“ светосавску Србију дефинишу као православно-ексклузивну, дакле ону која је услед тога ужа и искључујућа у односу на ширу, мада неинтегрисану лингвистичко-етничку основу.

Неуспех политичке инклузије кроз шири језичко-етнички контекст кроз целу историју Југославије и после ње је самоочигледан: очито је да је верско-конфесионално језгро оно које одређује перспективу разумевања и (само)одређивања кроз језик, а не језик сâм. Језик није израз духа народа, како су то сматрали хердеровски романтичари – већ се кроз исти језик могу пројавити различита духовна усмерења, разне вредности, идентитети... Настанци нових држава и нација који говоре исти језик говоре у прилог томе, једнако као и стварања држава од народа који говоре различите језике, али имају исто духовно усмерење. Западне нације које су конституисане унификавањем различитих језика и дијалеката све су потицале из истог католичко-протестанског културног ареала, из исте цивилизације. Балканске политичке заједнице, иако истог језичко-етничког корена, настале су управо на цивилизацијским размеђама и зато се нису могле објединити само на ономе што им је заједничко – на језику. Напротив, језик је био само начин за преузимање конвертита у своје цивилизацијске оквире, а касније – инструмент вештачког, „новоговорног“ потенцирања разлика.

Деспотовић у својој књизи то не износи, мада је очигледно. „Крштена Србија“ позвана на духовни живот и преображење је, заправо, натприродна, заветна Србија. Косовски завет је историјска потврда светосавског, изворног хришћанског призивања. Језичка Србија је, насупрот томе, само природна, дакле – она без духа. Однос натприродног и природног је однос квалитета и квантитета. Квалитет је ређи, малобројнији; стишњен је и под ударом, али траје и истрајава – јер стреми духовним ви-

синама. Његово „сужавање” последица је страдавања, али и његова снага, јер се тако врши просејавање и задржавање само оног најупорнијег, најотпорнијег, најблагороднијег. Квантитет, природа, својом непостојаношћу и духовном неутемељеношћу, склона је осипању, отпадању и преобликовању. На дужи временски рок, међутим, опстаје само оно што је окренуто суштинском – она природа која је везана за натприродно. А оно што се издваја и што се осипа – по правилу се претвара у пуки (гео)политички инструмент који, када се потроши, бива одбачен од оних којим су га таквим устројили. На европским просторима нема сликовитијег и тачнијег примера за речено од српске светосавске историје и историје свега онога што је од ње отпало.

АЛЕКСАНДАР ГАЈИЋ¹

Институт за европске студије

Београд, Србија

<https://orcid.org/0000-0002-3873-0231>

romero@eunet.rs

¹ Александар Гајић (Нови Сад, 1973). Доктор правних и политичких наука. Научни саветник на Институту за европске студије у Београду. Уже области научног истраживања и стручног интересовања: друштвена и правно-политичка теорија, међународни односи, геополитика и студије културе.